

Tähelepanekud ja soovitused lähtuvalt analüüsist *Üliõpilaskandidaatidevalikuid mõjutavad tegurid Sisseastumise Infosüsteemi (SAIS) andmete põhjal 2014. aastal ning Magistriõppe kandidaatidevalikuid mõjutavad tegurid sisseastumise infosüsteemi (SAIS) andmete põhjal 2014. aastal*

Anneli Lorenz, Eesti Maaülikooli õppeosakonna juhataja
Siret Rutiku, Tartu Ülikooli õppeosakonna juhataja

15.12.2014

I astme analüüsi olulisemad tulemused

1. Kõrghariduse I astmele kandideerijate arv vähenes 2013. aastaga võrreldes 11% (1645 isikut). Ehkki vastsete gümnaasiumilõpetajate arv oli Eestis 2014. aastal 1398 isiku võrra väiksem kui 2013. aastal, oli neist SAISi kaudu kõrgkoolidesse kandideerijate osakaal samas suurusjärgus (40% ehk 2013. aastal 5961 ja 2014. aastal 5296). Seega ei ole kandidaatide üldarvu vähenemise taga ainult väiksem gümnaasiumilõpetanute arv ja sellest tulenevalt väiksem vastsete gümnaasiumilõpetajate arv (-665) kandidaatide üldarvus, vaid asjaolu, et kõrgkoolidesse kandideeris ka vähem varem lõpetanud. Seega on ilmne vajadus tegeleda kõrghariduse väärtustamise ja populariseerimisega mitte ainult gümnaasiumilõpetajate, vaid ka – senisest enam – täiskasvanud õppijate potentsiaalsete sihtrühmade seas.
2. Kõikidest õppima tulijatest moodustasid vastsed gümnaasiumilõpetanud 49%. Õppevaldkonniti vaadates oli vastsete gümnaasiumilõpetanute osakaal keskmisest suurem loodus- ja täppisteaduste valdkonnas, tehnika, tootmise ja ehituse valdkonnas ning põllumajanduse valdkonnas. Vastsete lõpetanute osakaal oli keskmisest tunduvalt madalam hariduse valdkonnas ning tervise ja heaolu valdkonnas. Kui tervise ja heaolu valdkonnas on vastsete gümnaasiumilõpetajate väiksem osakaal teatud aspektides selgitatav, on õpetajakoolituse vastu kesist huvi ning õpetajate keskmist vanust arvestades õpetajakutse jätkuv populariseerimine elanikkonna seas laiemalt väga oluline.
3. Õppekohtade arv vähenes ülikoolides 2013. aastaga võrreldes 8% ja rakenduskõrgkoolides 16%. Kui vaadata õppekohtade ja avalduste arvu omavahelist seost, ilmneb, et sellal, kui õppekohtade arv päevases õppes vähenes 9% ja avalduste arv 16%, kasvas nii õppekohtade kui ka avalduste arv mittepäevase õppe konkurssidel 6%. Vaatamata õppekohtade arvu vähendamisele ei õnnestunud kõigis õppevaldkondades neid täita. Päevase õppe õppekohtadest täideti 87% (2013. aastal 88%), samas kui mittepäevase õppe konkurssidel ületas õppimatuleku kinnitusega avalduste arv õppekohtade arvu 11% (sarnane oli olukord 2013. aastal). Kahe aasta võrdluses on rakenduskõrgharidus- ja integreeritud õppes õppekohtade täituvus suurenenud ning bakalaureuseõppes vähenenud. Õppekohtade täituvust regionaalsest

aspektist vaadates ilmneb, et Tallinnas täideti 92% õppekohtadest, ent Tartus jäi õppekohtade täituvus 82% piirile. Õppevaldkonniti vajab õppekohtade arvu, kandideerijate arvu ja õppimatuleku kinnitajate arvu trend HTMi ja kõrgkoolide koostöös eraldi analüüsimist õppe pakkumise mahtu, asukohta ja õppevormi kavandades.

4. Kõrghariduse I astme kandidaatidest 89% oli keskhariduse omandanud üldhariduskoolis ning 9% kutseõppeasutuses. Märkimisväärne on asjaolu, et 34% kandidaatidest (4550 isikut) oli juba varem kõrghariduse õppekaval õppinud, sh 8% (1136 isikut) oli vähemalt ühel kõrgharidusastmel kõrgkooli ka lõpetanud. Seega vajab ühest küljest parandamist kõrgharidusele ligipääs kutseõppeasutuse lõpetanutele, ning teisest küljest ülevaatamist kõrgharidusõpingud katkestanute tagasitoomise meetmed kõrgharidusse. Elukestva õppe kontekstis vajavad põhjalikumalt analüüsi mitmendat (sh madalama) astme kõrgharidust omandavate isikute motiivid, selgitamaks välja kõrgharidustasemel ümber- ja täiendusõppe pakkumise (ja rahastamise) arendamise vajadus.
5. Vastsed gümnaasiumilõpetanud osutusid suurema tõenäosusega vastuvõetuks (82%) ning võtsid tõenäolisemalt õppekoha vastu (93% vastuvõetutest). Ülejäänud kandidaatidest osutus vastuvõetuks 56% ning õppima tuli 88% vastuvõetutest. Samas oli alla 20-aastastest kindla valdkondliku eelistusega kandidaate ainult 38%, 20-24aastastest esitas avalduse(d) ühte valdkonda 67% ning vanemate kandidaatide seas oli ühe valdkonna avaldus(t)ega kandidaate juba üle 80%. Seega on ilmne seos üldhariduse omandamise aja ja vastuvõetuks osutumise tõenäosuse ning kindla valdkonna eelistamise ja kandidaadi vanuse vahel, millest võib teha järelduse, et ülevaatamist vajavad sisseastumistingimused täiskasvanud õppijatele ühelt poolt ning erialateadlikkuse tõstmine vastsete gümnaasiumilõpetajate seas teiselt poolt.
6. Kandidaatide avalduste arvu ning valdkondlikke eelistusi vaadeldes torkab silma asjaolu, et SAISI kaudu kõrghariduse I astmele kandideerijate ja konkursside suhe on 36 inimest ühele konkursile (17 inimest ühele konkursile II astme vastuvõetus). Kandideerijate vähenemise ja õppekohtade alataituvuse trendi taustal vajab selgitamist küsimus, mis on sellise hulga konkursside eesmärk ja kas konkursside paljusus hoopis ei pärsi kandidaatide teadlikku erialavalikut ja ei soodusta ebateadlikust erialavalikust tingitud probleeme edasijõudmisega või koguni õpingute katkestamist.
7. Lai või vana matemaatika riigieksam oli vastuvõtutingimuseks 67 konkursil (65 õppekaval), kitsas matemaatika 31 konkursil (24 õppekaval). Samas ilmneb, et ainult 38% õppekavadest arvestati matemaatika riigieksamit. Selgitamist vajab küsimus, kas kõrgkoolide hinnangul matemaatika riigieksami arvestamisel oli oht õppekohtade alataituvuseks või eeldus, et gümnaasiumidest ei tule piisavalt heade matemaatiliste teadmistega lõpetajaid ja kavatsus ise pakkuda tasanduskursust või mõni muu põhjus.
8. Gümnaasiumi õppesuund toetab õpingute jätkamist samas valdkonnas. Humanitaar- või sotsiaaltaustaga taustaga noored olid selges ülekaalus humanitaaria ja kunstide valdkonnas (72% õppesuunaga kandidaatidest ning 81% õppima tulijatest) ning hariduse valdkonnas (68% õppesuunaga kandidaatidest ning 65% õppima tulijatest). Loodus-, reaali- või tehnoloogia õppesuuna taustaga noored olid ülekaalus loodus- ja täppisteaduste valdkonnas (70% õppesuunaga kandidaatidest ja 72% õppima

tulijatest) ning tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas (63% õppesuunaga kandidaatidest ja 65% õppima tulijatest). Seega on oluline senisest enam tegeleda õppijate eneseanalüüsioskuse arendamisega ning teadliku erialavaliku toetamisega juba gümnaasiumis, soovitatavalt siiski juba põhikoolis.

II astme analüüsi olulisemad tulemused

1. 2014. aastal lõpetas Eestis kõrghariduse I astme õppe 6913 üliõpilast, sh 3642 (53%) bakalaureuseõppe ja 3271 (47%) rakenduskõrgharidusõppe. Neist ainult 2058 (30%) kandideerisid samal aastal SAISi kaudu kõrghariduse II astme õppesse. Seejuures kandideeris vastsetest bakalaureuseõppe lõpetajatest kõrghariduse II astme õppesse oluliselt enam (45%) kui rakenduskõrgharidusõppe lõpetajatest (13%). Olulised erinevused edasiõppimisel ilmnesid ka õppekeeleli: Kõrghariduse II astmele kandideerijate seas olid enim esindatud eesti õppekeelelega kõrghariduse I astme õppe 2014. aastal lõpetanud – 31%; vene õppekeelelega üliõpilaste vastav osakaal oli 12% ning inglise õppekeelelega üliõpilaste osakaal 13%. Kandidaatide soo ja viimasest kõrgkooli lõpetamisest möödunud aja lõikes kehtib seaduspära, et mida kauem on möödunud viimasest kõrgkooli lõpetamisest, seda väiksem on kandidaatide seas meeste osakaal. Kui 2014. aasta lõpetanute seas on meeste osakaal 37%, siis enam kui kuus aastat pärast lõpetamist kandideerinute hulgas on mehi juba alla veerandi (23%). Seega on ühest küljest ilmne, et kaheastmelise kõrghariduse omandamisel teevad inimesed üha sagedamini pausi, millega tuleb arvestada kõrgharidusõppekavade kujundamisel ning teavitustöö tegemisel. Samas on ka ilmne, et kahe astme õpingute vahelise pausi pikkus võib mõjutada negatiivselt õpingute jätkamist kõrghariduse II astmes.
2. Ülikoolide puhul kandideeris enamik vilistlasi magistriõppesse samasse kõrgkooli, mille nad viimati lõpetasid. Suurim on selliste kandidaatide osakaal TTÜs, kus kandidaatide hulgas on sama kooli vilistlasi 84% (1112 isikut); järgnevad EMÜ (71%; 361 kandidaati), TLÜ (69%; 801 kandidaati), EKA (66%; 76 kandidaati) ja TÜ (61%; 1357 kandidaati). Ühte valdkonda eelistas kandideerimisel 85% (4262 isikut) Eesti taustaga kandidaatidest, sealjuures 66% (3328 isikut) esitas ka ainult ühe avalduse. Pooled kandidaatidest (51%, 2534 isikut) kandideerisid ainult päevasesse õppesse. Seega on magistriõppesse kandideerijate valikud ootuspäraselt kindlamad kui kõrghariduse I astme kandidaatide puhul. Selgitamist vajab küsimus, kas samas kõrgkoolis jätkamise peamise põhjusena välja toodud elu- ja töökoht mõjutab erialaselt vajalikku liikumist kõrgkoolide vahel.
3. Päevases õppevormis eesti õppekeelelega õppekavadel oli õppekohtade täituvus 77% ning mittepäevase õppega õppekohtadest täideti 96%. Seega tuleb magistriõppes üle vaadata päevase õppe õppekohtade täituvuse küsimus sihtrühmade vajadustest lähtuvalt.
4. Sarnaselt kõrghariduse I astmele tekitab küsitavusi konkursside paljusust: Kõrghariduse II astmel kandideeris ühele konkursile keskmiselt 17 inimest, kusjuures minimaalne avalduste arv konkursi kohta oli üks ning maksimaalne 351.

Ettepanekud hariduse poliitikakujundajatele

1. Kuna SAIS on olnud efektiivne avalduste esitamise süsteem ning kasutajate tagasiside kaudu toimub pidevalt selle arendamine, oleks oluline, et kõik kõrgkoolid (tuleviku perspektiivis ka kutsekoolid) kasutaks SAISi.
2. SAISi andmestik annab hariduspoliitika kujundajatele ja kõrg- ning kutsehariduse pakkujatele väga hea ülevaate Eesti kõrg- ja kutsehariduses toimuvast nii vanuselise, soolise kui ka struktuurilise (kuhu tasemele kandideeritakse jne) poole pealt. Seepärast võiks SAISi analüüside läbiviimisele olema rahastus tagatud igaaastaselt. SAIS analüüsi tulemused on väga olulised Eesti hariduse kujundamisel ja trendide jälgimisel. Tänapäeval on see toimunud analüüsi koostajate ja toimetajate eestvedamisel ning raha taotlemisel toimetajate initsiatiivil erinevatest allikatest.
3. SAISist saadavad andmed tuleb SAIS peadministraatori poolt esitada analüüsiks tasuta ning SAISist andmete saamine ei tohi olla konsortsiumi liikmetele seotud lisarahadega.
4. SAISi seadistamiseks peavad andmed tulema EHISest. Mida rohkem koolid ise sisestavad oma õppekavade andmeid, seda rohkem tuleb sisse vigu ja seda raskem on läbi päringute saada õigeid tulemusi. Nt. õppekavade sisestamine on toimunud nii õppekava koodi alusel kui õppekava nimetuse alusel.
5. SAISi arendust tuleb juhtida isiku poolt, kes on tuttav nii analüüsides kui kõrgkoolide poolt tehtud ettepanekutega ja kaalub koos arendajatega ettepanekud läbi ja ka põhjendab nende võimalikkust või võimatust elluviimisel. Praegu toimub SAISi arendamine peamiselt vastuvõtu tehnilise abivahendina.

2013.a. uuringus tehtud ettepanekud järgmiste aastate vastuvõtu parendamiseks ja arvestamine 2014.a. vastuvõtu korraldamisel

1. *SAIS võiks kujuneda üldiseks edasiõppimise võimalusi tutvustavaks portaaliks, kus on kokkuvõtlik infot kõrgkoolide sisseastumise võimalustest, õppekavadest, erialade tutvustustest jne. Tänapäevane vastuvõtt ja info jagamine on kõrgkoolipõhine, kuid võiks enam lähtuda sisseastuja vajadustest.*

Suund portaalile on olemas. Uue SAISi esileht peaks tulema sarnane *DreamApply* esilehega, kus kandidaat saab otsida sobivate parameetrite ja märksõnade järgi endale huvipakkuvaid õppekavasid. Konkursse seadistades saab lisada konkursile märksõnu (näiteks erialad), mille põhjal konkurss otsingus välja tuleb. Lisada saab tutvustavat teksti ning viiteid õppeasutuse kodulehele, kus on eeldatavalt pikem ja põhjalikum info õppekava kohta.

2. *SAISi võiks olla integreeritud tagasiside moodul, mille kaudu kandidaadid saaksid anda tagasisidet SAISiga seotud probleemidest, ootustest ja vajadustest. SAISi arendamisse tuleks kaasata üliõpilased.*

Üliõpilasi uue SAISi ülesehitamise etapis kaasatud ei ole.

- 3. SAISis kandideerides peaks sisseastujal olema võimalus keskkonnas küsimusi esitada ja nõu küsida. Vaadates sisseastumisavalduste arvu, võib oletada, et vajadus kandideerimise hetkel täiendavate küsimuste esitamiseks ning nõustamiseks on olemas.**

Seda lahendust pole uude SAISi planeeritud. Samas on endiselt väga oluline, et kogu vastuvõtuprotsess toimuks ühes süsteemis (sisseastumine, infovahetus, õppima tuleku kinnitus jne) ja süsteemi erinevate osade vahel liikumine ja suhtlus oleks kasutajasõbralik. Praegu on väidetavalt vastuargumendiks see, et kui kandidaate on palju ja neil on lihtne portaali kaudu küsimusi küsida, siis ei pruugi suvisel ajal olla õppeasutustel võimekust neile küsimustele portaali kaudu vastata või võivad tähelepanuta jääda teised e-maili kontod.

- 4. Kõrgkoolide vahel tuleks ühtlustada sisseastumise ajakava (sh dokumentide vastuvõtt, õppijaks kinnitamine, nimekirjade avalikustamine, õppimatuleku kinnitamise päevade arv jne).**

Lähtuvalt 2013.a. ettepanekust ülikoolide vahel sisseastumise ajakava ühtlustati ning protsessi kulgemine oli tänu sellele ladusam. Ülikoolid leppisid ka 2015.a. vastuvõtuks kokku sisseastumise ajakava.

Ettepanekud SAISi kui analüüsibaasi parendamiseks

- 5. SAISi näol on tegu väärtusliku andmebaasiga, mille põhjal saab analüüsida sisseastujate kandideerimis- ja õppimisvalikuid. Andmepäringute tegemine SAISist peab olema selgem, lihtsam ja võimalik.**

Uues SAISis jääb alles andmepäringu koostamise võimalus oma õppeasutuse kohta. Lisaks saab peadministraator teha päringu üle kõigi õppeasutuste, st analüüsi aluseks olev andmestik tuleb edaspidi SAISi peadministraatorilt.

- 6. SAISis on vajalik talletada erinevate aastate avaldused, et tagada võimalus aastate lõikes analüüsida teostamiseks ja võrdlusteks. Hetkel kustutatakse kõik avaldused enne uue aasta vastuvõtu algust.**

Uues SAISis arhiveeritakse lõppenud konkursid koos avaldustega.

- 7. Kandideerimisvalikute analüüsiga seoses oleks vaja saavutada kokkulepped õppeasutuste vahel ühiseks praktikaks, et andmestik oleks usaldusväärsem ning andmed üheselt tõlgendatavad. Täiendavalt tuleks kokku leppida SAISis olevate klassifikaatorite kasutamine, et tagada vastuvõtutöötajate tegutsemise vastuvõtu seadistamisel ning avalduste töötlemisel ühtsetel alustel.**

Terminoloogias hakatakse alles kokku leppima. Uude SAISi on ette nähtud kõikvõimalikud infomullid, mis selgitavad ühe või teise termini sisu. Avalduste olekud ei ole veel lõplikult paigas.

- 8. *Analüüsi seisukohast on oluline kokku leppida, milliseid avaldusi käsitleda kandideerivatena ning kuidas neid eristada. Kandideerivad avaldused peaks olema tagantjärele tuvastatavad.***

Olekud on alles kokku leppimisel.

- 9. *Andmete analüüsiks oleks parim, kui SAISist saaks teha kolme erinevat tüüpi andmepäringut:***
- a. *avaldustepõhine – andmestiku igal real on üks avaldus ning sellega kaasnevad tunnused avalduse, konkursi ning kandidaadi kohta;***
  - b. *isikupõhine – andmestiku igal real on üks kandidaat koos taustatunnuste ning üldistatud andmetega kandideerimise kohta;***
  - c. *konkursipõhine – andmestiku igal real on üks konkurss koos lisaandmetega.***

Avaldustepõhine andmepäring tuleb, kuid konkursi- ja isikute põhise andmepäringu kohta kindlat vastust veel ei ole. Viimase kahe andmepäringu juurutamisel on vajalik lisarahastamine, sest lähteanalüüs vastavaid lahendusi ette ei näinud.

Ettepanekud SAISis andmekvaliteedi parandamiseks

- 10. *SAIS peab olema seotud teiste andmebaasidega (sh EHIS, ÕIS jne), sest ainult siis on võimalik saada õigeid andmeid ja teha vajalikke analüüse.***

Uus SAIS seotakse EHISe andmebaasiga.

- 11. *Õppekavade seadistamisel kasutada EHISe õppekavakoode ning lisada juurde õppevaldkonna ja õppekavagrupi tunnus.***

Uues SAISis tulevad õppekavad EHISest koos õppekava koodide, õppevaldkondade ja õppekavagruppide tunnustega. Õppeasutused õppekavasid ise lisada ei saa. Lisaks on käinud läbi idee, et SAISi võiks tooma hakata ka ÕISidest eelmise õppeastme keskmisi hindeid.

- 12. *Kandidaatide õppevormide eelistuste analüüsiks oleks vaja õppevormiti eristada konkursse. Kui sama konkursiga võetakse vastu mitmesse õppevormi, oleks vaja tegeliku õppevormi valiku tunnus, mida oleks võimalik lisada päringusse.***

Uus SAIS võimaldab sama konkursiga vastu võtta erinevasse õppevormi, st kandidaat valib avaldust esitades, kas soovib õppima asuda päevases õppes või kaugõppes.

- 13. *Täiendava vastuvõtu läbiviimisel tuleks kasutada eraldi konkursse, sest see võimaldab paremini hinnata täiendava vastuvõtu efektiivsust.***

See toimis juba 2014. aastal. Vastuvõtuperioodi pikendamist sel aastal üldjuhul ei olnud. Samas kasutati täiendavat vastuvõttu ka vähem kui eelmisel aastal.